

Självförverkligare och Världsförbättrare: En undersökning av de fria logotyperna

Ulf Bjereld & Marie Demker

Politiska skiljelinjer formas långsamt och genom konflikter. I den politiska sociologin anses Seymour Martin Lipset och Stein Rokkans artikel ”Cleavage structures, party systems and voter alignments” från 1967 vara banbrytande för den syn på politiska skiljelinjer (eng. *cleavages*) som fortfarande dominerar diskussionen.¹ Lipset och Rokkan härledde fyra skiljelinjer ur den nationella och den industriella revolutionen. När nationalstaterna formades uppstod konflikter mellan den centrala eliten och de lokala oppositionerna (centrum-periferikonflikten) och mellan den kyrkliga organisationen och den statliga auktoriteten (kyrka-statkonflikten). När den industriella revolutionen drog fram över Västeuropa uppstod konflikter mellan dem som utövade den primära näringen jordbruket och dem som levde på den sekundära industrin (land-stadkonflikten) samt mellan dem som ägde produktionsmedlen i industrin och dem som endast ägde sin arbetskraft (arbete-kapitalkonflikten). Ur dessa fyra konflikter har det i Västeuropa växt fram fyra stora skiljelinjer, baserade på region, religion, land-stad samt klass. Starkast har i de flesta länder varit den klassbaserade vänster-högerskiljelinjen, men många länder har och har haft korsande skiljelinjer. De politiska partierna uttrycker normalt någon av dessa skiljelinjer och tvingas formera sig på de skiljelinjer som är dominerande i landet.

I Sverige har vänster-högerskiljelinjen varit helt dominerande, på ett i västvärlden unikt sätt, och försöken för nya partier att lansera nya skiljelinjer som utmanar vänster-högerskiljelinjen har varit fruktlösa.² Sociologen Manuel Castells har lanserat tanken om ett nätverkssamhälle där vi fått en ny uppdelning i samhället – den mellan dem som deltar i de nya sociala nätverken, en grupp Castells benämner *informationella producenter*, och dem Castells kallar *den allmänna arbetskraften*.³ Vi menar att denna konflikt är en frukt av den kommunikationella revolution som, likt den nationella och den industriella, gett upphov till nya konflikter och därmed på sikt till en ny skiljelinje. Vi menar att Castells tankar kan göras empiriskt prövbara genom att kombineras med Lipset och Rokkans historisk-sociologiska teori om skiljelinjer. Den nya skiljelinjen, menar vi, är alltså följd av en kommunikationsrevolution, något som gett upphov till både global kunskapsöverföring och snabba person- och godstransporter.⁴

Vårt bidrag

Vi menar att ljuset bör riktas mot de informationella producenternas roll i den kunskapsgenererande processen om man vill undersöka den intellektuella halten i Castells teori. På samma sätt som arbetaren under kapitalismen sålde sin arbetskraft till den kapitalist som var beredd att köpa den och betala ett visst pris för den så säljer de informationella producenterna sin arbetskraft på marknaden till den som vill köpa den och betala ett visst pris för den. Den stora skillnaden är att under industrikapitalismen var en arbetare utbytbar mot en annan arbetare - under den informationella kapitalismen är en informationell producent *inte* på samma sätt utbytbar mot en annan informationell producent. Eftersom innovationen, kreativiteten och specialkunskapen ligger till grund för produktiviteten och den mervärdesskapande processen blir varje informationell producent en egen unik kompetensbärare. Positionen som unik kompetensbärare ger de informationella producenterna makt och egenintresse och gör dem till individualister.

Vi tror inte att det är lämpligt att kalla dessa grupper för informationella producenter, eftersom deras verksamheter innefattar fler saker än informationsproduktion. Vi har istället valt att kalla denna grupp för *fria logotyper*. Dessa fria logotyper är typiska nätverksmänniskor. De kan visserligen ha fasta anställningar och trygga jobb, men deras sociala bas, arbetsuppgifter och intressen är sådana att det är som personer och individer de är intressanta och relevanta. Det kan röra sig om specialkunskaper av olika slag, men också kreativitet och entreprenörsanda. De är sin egen vara, säljbar genom sitt värde och sitt varumärke.⁵ De fria logotyperna befinner sig oftast på en ganska hög nivå i arbetslivet och utövar vanligen någon form av ledarskap. *Men vår huvudtes här är att de inte är en grupp utan två grupper.* Grupperna är förenade av såväl verksamhetsarena som drivkrafter, men deras sociala bas skiljer sig åt. Den första gruppen har sin sociala bas i kapitalismen (finans- och företagssektorn samt näringar som lever på service och tjänster till den privata sektorn) och drivs i sitt agerande av en *strävan efter självförverkligande*. Den andra gruppen har sin sociala bas i kollektiva nyttigheter (samhällsinformation, opinionsbildning, vård, skydd, omhändertagande, rättsäkerhet m m) och drivs av en *strävan efter att förbättra världen*. Vi har i denna uppsats valt att kalla den första gruppen för *självförverkligare* och den andra gruppen för *världsförbättrare*.⁶ Notera att båda dessa är idealtyper.⁷

För att exemplifiera våra fria logotyper kan vi nämna att Göran Kropp nog tillhörde självförverkligarna medan många av EU-demonstranterna i Göteborg förra året nog tillhör världsförbättrarna. En grafittimålare som Martin Burgos är en intressant hybrid. Burgos målar illegalt i tunnelbanan och dömdes nyligen till dryga böter, samtidigt ställer han ut på galleri och säger att han vill

göra världen vacker för att människor skall bli gladare. Han tycker illa om modern konst och tycker att den bidrar till alieneringen i samhället och han ser sin verksamhet som just världsförbättrande.

Syftet med kapitlet är att utifrån de skymtande skiljelinjerna empiriskt pröva om de olika grupperna av fria logotyper går att identifiera med avseende på social bas, värden och agerande och därmed lägga grunden för en diskussion om skiljelinjens analytiska fruktbarhet.

Vilka är de fria logotyperna?

Vilken är då den sociala bas som skiljer dessa två grupper av fria logotyper åt? Vi menar att den första gruppen - självförverkligarna - i huvudsak har privata arbetsgivare eller avnämare och att deras arbetsuppgifter kännetecknas av att i någon mening maximera vinsten (ekonomisk, politisk eller kulturell) för den som betalar deras tjänster. Vinstmaximeringsprincipens primat gör dessa självförverkligare (åtminstone skenbart) ideologilösa. De är "fixare" och villiga att arbeta med olika saker, beroende på deras kompetens och intresseområden. I denna uppsats har vi operationaliserat denna första grupp – självförverkligare – som yrkesgrupper av typen arkitekter, ekonomer, revisorer, advokater, systemmän och programmerare, egna företagare, säljare och marknadsförare, personalansvariga, säkerhetsarbete och konstnärer.⁸

Den andra gruppen - världsförbättrarna - har i huvudsak offentliga arbetsgivare eller avnämare och deras arbetsuppgifter kännetecknas av att i någon mening lösa problem (ekonomiska, politiska eller kulturella). De väljer verksamhet med utgångspunkt i sin kompetens och i vilka värden de vill främja. I denna uppsats har vi operationaliserat denna andra grupp – världsförbättrare – som yrkesgrupper av typen journalister, översättare, biblioteks- och arkivarbetare, lärare på högre nivåer, forskare, socialarbetare, präster, förvaltnings-tjänstemän, officerare, offentliga jurister och polisbefäl.⁹

Den första gruppen - självförverkligarna - odlar sitt varumärke eller sin logotyp för att stärka dess/sitt värde på marknaden. Den andra gruppen - världsförbättrarna - odlar sitt varumärke eller sin logotyp för att på värdegrund påverka politiken och samhällsutvecklingen.

Båda grupperna är i någon mening "auktoritetsnedrivare". Självförverkligarna är auktoritetsnedrivare eftersom vinstmaximeringsprincipen underminerar alla auktoriteter. Världsförbättrarna är auktoritetsnedrivare eftersom nitet att förbättra världen underminerar alla auktoriteter.

Vår önskan är att empiriskt identifiera två intressegrupper som i så fall bör återfinnas i befolkningen. Båda dessa intressegrupper återfinns inom den grupp Castells kallar nätverksdeltagare, men vårt bidrag är att diskutera om denna grupp i sig har olika intressen. Om så är fallet menar vi att det finns

skäl dels att sätta tilltro till en ny skiljelinje dels, att tro att denna skiljelinje har möjligheter att skapa nya politiska grupperingar. Motsättningen går således inte enbart mellan Castells två kategorier av nätverksdeltagare och de som står utanför.

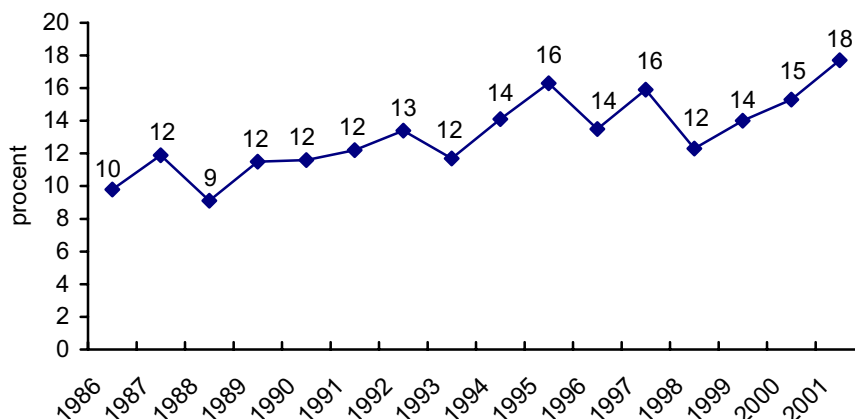
I denna uppsats vill vi ta ett första steg på vägen genom att belägga samband mellan en viss typ av social bas och en viss typ av värden samt ett visst agerande. Vi har i en tidigare undersökning indikerat att det finns en grupp som kan beskrivas som "fria logotyper" genom att påvisa att det bland ungdomar (under 30 år) finns ett samband mellan utbildning och bindning till territoriet, politiskt engagemang och utanförskap.¹⁰ Högre utbildning frigjorde individen från en lokal territoriell identitet, skapade större engagemang i breda samhällsfrågor och ökad tolerans för olikheter, ökade förtroendet för andra människor och tillfredställelsen med det egna livet samt minskade konsumtionen av TV-underhållning. Svagheten med den undersökningen var att den sociala basen endast kunde definieras i termer av utbildning då undersökningen rörde ungdomar mellan 15 och 30 år.

I denna undersökning vill vi förfina analysen och genom att försöka upprätta en distinktion på social grund mellan de två grupper av "fria logotyper" vi benämner självförverkligare och världsförbättrare. *Vår fokus ligger på att identifiera självförverkligarna och världsförbättrarna.*

Gruppen fria logotyper är en grupp som teoretiskt bör vara på tillväxt, en första våg i efterdyningarna av 1968 års sociala omvälvningar och en andra våg efter det kalla krigets slut. I och med att den kommunikationella revolutionen lett till att samhället har avreglerats och individualiserats bör vi kunna se en trend där hela gruppen fria logotyper ökar i storlek.

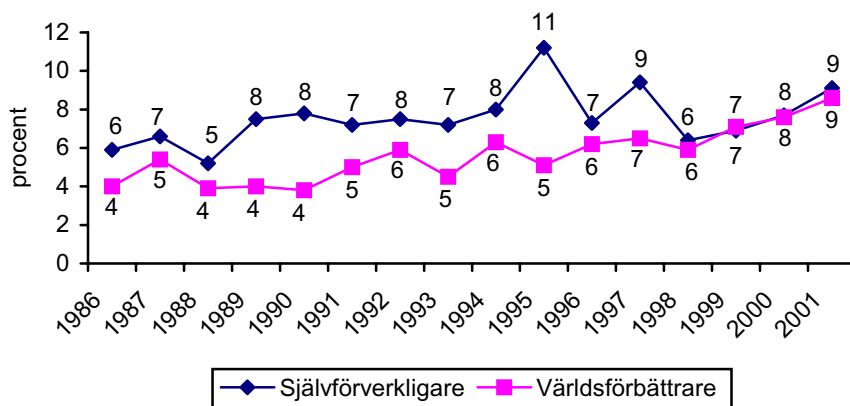
Figur 1 visar att andelen av de svarande som kan klassas som fria logotyper ökar under perioden 1986 till 2001 från tio till strax under arton procent. Den förväntade ökningen efter kalla krigets slut 1989 återfinns också. Relationen mellan de två grupperna – baserad på självangiven yrkesgrupp – förändras emellertid under perioden. Den grupp vi kallat världsförbättrare ökar relativt sett mer än gruppen självförverkligare. Vid slutet av undersökningsperioden är grupperna lika stora.

Figur 1 Andel av svarspersonerna som tillhör gruppen fria logotyper 1986-2001 (Källa: SOM-institutet)

Figur 2 visar att andelen självförverkligare är som störst i mitten av 1990-talet medan världsförbättrarna ökar stadigt sedan början av 1990-talet. Det är rimligt att andelen offentliganställda har ökat under den här perioden efter den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Men de senaste åren ser vi att *hela* gruppen fria logotyper ökar så att de båda grupperna nu är lika stora, cirka nio procent av befolkningen.

Figur 2 Självförverkligarnas och världsförbättrarnas andel av befolkningen 1986-2001 (Källa: SOM-institutet)

Fördelningen av män och kvinnor bland de fria logotyperna är ojämn, 41 procent av dem är kvinnor och 59 procent män. Den sneda könsfördelningen beror på att andelen män är så stor i gruppen självförverkligare. Av *självförverkligarna* är 33 procent kvinnor och 67 procent män. Av *världsförbättrarna* är 51 procent kvinnor och 49 procent män.

Alla fria logotyper är som väntat underrepresenterade i åldersgrupperna under 25 år. En fri logotyp har knappast hunnit utveckla sitt värde innan utbildningen är avslutad. Världsförbättrarna är å ena sidan något underrepresenterade i befolkningen mellan 25 och 40 år. Självförverkligarna är å andra sidan överrepresenterade i samma grupp. I gruppen över mellan 40 och 60 år är hela gruppen fria logotyper något överrepresenterade.

Som väntat, med tanke på utbildningsbakgrunden, bor de flesta fria logotyperna i städer eller större tätorter. Det finns dock relativt sett fler världsförbättrare på landsbygden än självförverkligare och relativt fler självförverkligare än världsförbättrare i de tre storstadsområdena.

Vår hypotes

Vi har valt att koncentrera oss på de fria logotypernas sociala bas, värden och agerande. Den sociala basen har vi gjort till ett antagande och särskilt två grupper på den grundvalen. Agerandet och värdena undersöker vi med hjälp av re-analys av mer än femton års surveyundersökningar.¹¹ Vår hypotes är att självförverkligarna, med bakgrund i sin sociala miljö där ekonomisk vinst i någon mening är målet för verksamheten, kommer att vara starkt benägna att agera vinstmaximerande eller på ett sätt som främjar den personliga egennytan. De kommer också att prioritera värden som maximerar handlingsfriheten för individen även om det sker på bekostnad av kollektivet. Självförverkligarna har framför allt förtroende för dem som utgör en del av den egna gruppen.

Världsförbättrarna å andra sidan kommer inte bara att vara mer benägna att agera altruistiskt utan även att agera offentligt överhuvudtaget. För att förmera sitt värde på det område där man kan förändra världen måste världsförbättraren också vara offentlig. Världsförbättraren kommer att prioritera värden som främjar upprätthållandet av socialt gångbara normer. Världsförbättrarna har framför allt förtroende för dem som utgör en del av den egna gruppen, men också dem som representerar de sociala normerna och det sociala systemet.

Vi tror därför att skillnaderna mellan självförverkligarnas och världsförbättrarnas *agerande* kommer att visa sig på följande sätt:

Mediekonsumtion: Självförverkligarna tar mindre ofta del av den seriösa nyhetsförmedlingen än världsförbättrarna. Självför-

verkligarna tillmäter ekonomisk och teknisk information ett större värde än världsförbättrarna, medan världsförbättrarna tillmäter debatt och opinionsbildande material ett större värde än självförverkligarna.

Privatsfären: Självförverkligarna handlar mindre ofta miljömärkta varor, som ju är dyrare än andra, eller är medlemmar i ideella politiska föreningar, men handlar oftare med aktier och går oftare på restaurang. Självförverkligarna skänker mindre ofta pengar.

Samhällsengagemang: Självförverkligarna diskuterar mindre ofta politik och samhällsfrågor eller deltar i demonstrationer än vad världsförbättrarna gör.

Vi tror också att skillnaden mellan självförverkligarnas och världsförbättrarnas *värden* kommer att visa sig på följande sätt:

Förtroende och samhällssyn: Självförverkligarna har mindre ofta förtroende för samhällsrepresentanter men oftare för yrkesgrupper med ekonomiskt och tekniskt arbete än vad världsförbättrarna har.

Arbetslivet: Självförverkligarna värdesätter individuella villkor som goda ekonomiska förutsättningar, handlingsfrihet samt företagsfrågor mera än vad världsförbättrarna gör.

Kulturen: Självförverkligarna värdesätter individuella val medan världsförbättrarna värdesätter upprätthållandet av stadfästa sociala normer.

Världsbild: Självförverkligarnas världsbild har grundläggande hållningar som ger handlingsfrihet och möjligheter för individen, världsförbättrarnas världsbild har grundläggande hållningar som upprätthåller kollektiva nyttigheter och befordrar möjligheter för kollektivet.

För att hypotesen om att de fria logotyperna inte består utav en utan av två grupper skall anses få stöd måste ett substantiellt antal skillnader mellan dem föreligga på såväl agerandenivå som på värdenivå. Vi valde att utifrån den befintliga datamängden SOM 1986-2001 plocka ut de indikatorer som vi menade borde visa på skillnader om de två grupperna av fria logotyper skulle anses föreligga. Vi redovisar alla dessa i tabell ett och två i avsnittet nedan.

Vår analys

Vi har undersökt de båda gruppernas agerande genom frågor om mediekonsumtion, privatsfärens agerande och samhällsengagemang. Analysen ger vid handen att i varje enskild fråga återfinns en skillnad mellan grupperna. Störst skillnader återfinns inom privatsfären. Men i alla enskilda fall utom ett går skillnaden i hypotesens riktning.

Mediekonsumtionen av seriös nyhetsförmedling hos självförverkligarna är lägre än hos världsförbättrarna och självförverkligarna prioriterar ekonomi och teknik högre än världsförbättrarna. Världsförbättrarna lyssnar, läser och tittar mer på nyheter samt prioriterar miljöjournalistik och opinionsbildande material högre än självförverkligarna. Självförverkligarna läser dock oftare nyheter på nätet än världsförbättrarna, medan världsförbättrarna deltar i debattforum på nätet oftare än självförverkligarna.

I den privata sfären handlar världsförbättrarna oftare miljömärkta varor, är oftare medlemmar i politiska partier, miljöföreningar och djurskyddsföreningar samt skänker oftare pengar till hjälporganisationer än vad självförverkligarna gör. Självförverkligarna handlar oftare med aktier och går på restaurang samt är oftare medlem i idrottsföreningar än världsförbättrarna.

Självförverkligarna är mindre offentligt engagerade i samhället än världsförbättrarna genom att de mindre ofta diskuterar politik med andra och deltar mindre ofta i demonstrationer.

För en mer detaljerad överblick över skillnader i agerandet mellan självförverkligare och världsförbättrare se tabell 1.

Tabell 1 Skillnader i agerande mellan självförverkligare och världsförbättrare (en schematisk sammanställning där plustecken betyder högst och minus lägst andel svars personer av de två grupperna. Indikatorer i fetstil anger skillnader större än tio procentenheter, * signifikant på 95%-nivån, ** signifikant på 99%-nivån)

	Självförv	Världsförb
Lyssnar på ekot dagligen	-	+**
Tittar på Aktuellt dagligen	-	+**
Tittar på Rapport dagligen	-	+**
Läser morgontidning minst 6 dgr/v	-	+**
Läser Aftonbladet minst 6 dgr/v	+	-
Läser Expressen minst 6 dgr/v	-	+ (ej i hyp:s riktn)
Anser ekonominyheter mkt viktigt	+	-.**
Anser debattartiklar mkt viktigt	-	+**
Anser miljöartiklar mkt viktigt	-	+**
Anser artiklar om IT mkt viktigt	+	-
Har personlig hemsida	+	-
Använder Internet privat	+	-.**
Använder Internet för datorteknik	+	-.**
Använder Internet i arbetet	+	-
Använder Internet för nöje	+	-
Använder Internet för debatter	-	+**
Använder Internet för nyheter	+	-.**
Handlar miljömärkta varor mkt ofta	-	+
Medlem i djurskyddsförening	-	+
Medlem i miljöorganisation	-	+*
Medlem i politiskt parti	-	+**
Medlem i idrottsförening	+	-
Handlar med aktier ngn gång/mån	+	-.**
Skänkt pengar till hjälporg	-	+**
Gått på restaurang ngn gång/mån	+	-
Deltagit i demonstration sen. året	-	+**
...kan tänka mig att göra det igen	-	+*
Diskuterat politik ngn gång/mån	-	+**
Ej diskuterat samhällsfrågor	+	-

Vi har därefter undersökt de båda gruppernas värden genom frågor om förtroende för andra grupper i samhället och för samhällsinstitutioner. Vi har också undersökt synen på politik, arbetsliv och kultur samt uppfattningen om vikten av vissa grundläggande värden. Vi konstaterar att även här föreligger skillnader i samtliga fall utom ett, och i alla enskilda fall utom tre går skillnaden i hypotesens riktning.

Tabell 2 Skillnader i värden mellan självförverkligare och världsförbättrare (en schematisk sammanställning där plustecken betyder högst och minus lägst andel svarspersoner i de två grupperna. Indikatorer i fetstil anger skillnader större än tio procentenheter, * signifikant på 95 %-nivån, ** signifikant på 99 %-nivån.)

	Självför	Världsförb
Förtroende för regeringen	-	+
Förtroende för Sv Radio	+	- (ej i hyp:s riktn)
Förtroende för fackföreningar	-	+**
Förtroende för storföretagen	+	-**
Förtroende för pol partier	-	+
Förtroende för ekonomer	+	-**
Förtroende för ingenjörer	+	-**
Förtroende för arkitekter	+	-*
Förtroende för politiker	-	+
Förtroende för informatörer	+	-*
Förtroende för PR-folk	+	-
Förtroende för IT-konsulter	+	-*
Förtroende för reklamfolk	+	-**
Mkt/ganska intresserad av politik -	+**	
Mkt viktigt med hög inkomst	+	-
Mkt viktigt arbeta självständigt	+	-
Mkt viktigt styra egna arbetstider	+	-
Mkt viktigt samhällsnyttigt arbete	-	+*
Mkt viktigt goda karriärmöjligh.	+	-
Mkt liten risk för arbetslöshet	-	+**
Införa förhandsgransk av video	-	+**
Fel att avskaffa filmcensuren	-	+**
Fel med dokusåpor i TV	-	+**
Terrorism oroande	-	+
Militanta veganer oroande	-	+
Gå med i en antirasistisk org	-	+
Sverige undvika ta int ställning	-	+(ej i hyp:s riktn)
Miljön viktig fråga	-	+**
IT viktig fråga	+	-
Företagens villkor viktig fråga	+	-
Mkt viktigt med en ren värld	-	+
Mkt viktigt med klokhet	-	+
Mkt viktigt med självförverkligande	+	-**
Mkt viktigt med njutning	+	-
Mkt viktigt med jämlikhet	-	+**
Mkt viktigt ett spännande liv	+	-*
Mkt viktigt med frihet	0	0 (ingen skillnad)
Mkt viktigt med visdom	-	+
Mkt viktigt med rättvisa	+	-(ej i hyp:s riktn)

Självförverkligarna har lägre förtroende för regering, fackföreningar och politiska partier än världsförbättrarna, men högre förtroende för storföretagen och för Sveriges radio. Självförverkligarna har också större förtroende än världsförbättrarna för yrkesgrupper med ekonomiskt och tekniskt arbete, men även yrkesgrupper med informations- och reklamarbete.

Självförverkligarna är mindre intresserade av politik än världsförbättrarna. Inom arbetslivet värderar självförverkligarna ett fritt och självständigt arbete, hög inkomst och goda karriärmöjligheter högre än världsförbättrarna. Världsförbättrarna värderar att arbetet är samhällsnyttigt högre än självförverkligarna.

Självförverkligarna har en mer tillåtande syn på kultur än världsförbättrarna, de är mer negativa till filmcensur, mindre oroade av terrorism och militanta veganer och mindre bekymrade över dokusåporna i TV än världsförbättrarna. Världsförbättrarna är dock mer villiga att gå med i en anti-rasistisk organisation än självförverkligarna samtidigt som de är mindre positiva till att Sverige tar ställning i internationella konflikter.

De skillnader i grundläggande värderingar som återfinns mellan självförverkligare och världsförbättrare är tydligast avseende värden som jämlikhet, njutning, en ren värld, miljöförstöring, självförverkligande och klokhet. Självförverkligare värderar njutning och självförverkligande högre än världsförbättrarna, medan världsförbättrarna värderar jämlikhet, klokhet, en ren värld och miljöfrågor högre än självförverkligarna.

Sammantaget visar vår analys att det finns en skillnad i agerande och värden inom gruppen fria logotyper mellan dem vi kallat självförverkligare och dem vi kallat världsförbättrare. I grundantagandet ingick att båda grupperna är individualister och har en social bas som påverkats av den kommunikationella revolutionen, men vi menar att vi här ser ett embryo till en ny konflikt med motstående intressen inom den grupp Manuel Castells kallar för nätverkssamhällets medborgare. Denna konflikt mellan självförverkligare och världsförbättrare kan skapa en ny skiljelinje i det västerländska samhället, en skiljelinje som har sin sociala bas i kommunikationernas, individernas och kunskapens ökade betydelse och territoriets, hierarkiernas och kollektivens minskade betydelse.

Slutsats samt förslag till vidare forskning

En viktig slutsats av vår undersökning är att en ökande andel fria logotyper i riskerar att undergräva hela tanken med en representativ demokrati. Om det är så att de fria logotyperna fjärrar sig från den politiska gemenskap där de garanteras just den frihet och det handlingsutrymme deras verksamhet kräver undermineras solidariteten i den gemenskapen. En process som riskerar att

utsätta de kvarvarande medborgarna för såväl lägre livskvalitet som färre möjliga livsval.

Om den nya konfliktlinjen inte bara återfinns mellan dem som Castells benämner den kasserade arbetskraften och dem vi benämner fria logotyper utan också inom de fria logotyperna blir representationen utefter de gamla skiljelinjerna obsolet. En sådan situation ger inga förutsättningar för någon annan demokrati än den s.k. valdemokratin. Att i en deliberativ process komma fram till gemensamma lösningar i ett individualiserat samhälle där en grupp – med en ansenlig mängd makt – inte upplever någon medborgerlig gemenskap tycks oss i det närmaste omöjligt. Att förvänta sig ett starkt deltagande antingen i beslutsförebärande processer eller i faktiska beslut tycks oss på samma grunder lika främmande.¹² Om emellertid de fria logotyperna dessutom avskärmar sig från den nationella politiska gemenskapen så fungerar inte heller valdemokratin eftersom den förutsätter att medborgarna är relaterade till varandra i någon annan mening än att man har rösträtt i samma nation. Ett alternativ är direktdemokrati där majoritetsprinciperna (enkel eller kvalificerad) inte tar hänsyn till konflikter mellan grupper och inslaget av representation är helt borta. Ett annat alternativ är tanken om de konkurrerande eliterna som skulle kunna fungera i en politisk gemenskap där den konflikt mellan de fria logotyperna som vi antyder då kan nyttiggöras i samhällsutvecklingen. Schumpeter avvisar alla tankar på deliberativ demokrati eftersom ”grundvärderingarna ligger bortom blotta logikens räckvidd.”¹³

De fria logotyperna har tagit Sören Kierkegaards tankar om att människan måste lämna massan, gå sin egen väg och leva sitt eget liv ad notam. Men den ena gruppen tycks göra det med sin egen välfärd för ögonen. En sådan individualism tenderar att slå över i egoism och självrättfärdigande. Den attityden kommer i konflikt med den andra gruppen av fria logotyper (världsförbättrarna) som i sitt agerande tenderar att slå vakt om kollektiva värden och sociala regelsystem. En sådan individualism riskerar att slå över i nostalgi och destruktivt principstyre. Konflikten inom de fria logotyperna tycks ännu inte fått någon organiserad form.¹⁴ Nästa steg i studiet av de fria logotyperna är att identifiera värdeallokeringsprinciperna hos de fria logotyperna och resten av medborgarna i syfte att peka på graden av artikulering och aggregering av konflikterna utefter den nya skiljelinjen.

Noter

¹ Omtryckt i Mair 1990.

² Kristdemokraterna tvingades under 1980-talet definiera sig på vänsterhögerskiljelinjen för att bli framgångsrika. Miljöpartiet fick göra detsamma under 1990-talet för att bli kvar i det politiska rummet.

³ Castells 1998, 1998, 2000

- ⁴ Vi är väl medvetna om att vi inte är de första att utveckla nya skiljelinjer. Mest kända är Ingleharts teorier om de postmateriella värdena, se Inglehart 1977. Se även Bennulf 1994, Oscarsson 1998, Thompson, Grendstad och Selle 1999 samt Hjerm 2000.
- ⁵ De fria logotyperna är i högre utsträckning än andra grupper utsatta för vad medieforskaren John B Thompson kallar medierade erfarenheter. De försöker hitta en balans mellan å ena sidan den känsla av ansvar för okända individer och intressen som den medierade erfarenheten ger och å andra sidan de krav och skyldigheter som det vardagliga praktiska livet innehåller. Se vidare Thompson 2001 kap 7.
- ⁶ Filosofiskt kan dikotomin återfinnas t ex mellan komunitärer och liberaler. Ingenting hindrar att självförverkligande skulle kunna bidra till ett gott samhälle på samma sätt egenintressen rationellt anses leda till en god värdeallokering. Det finns alltså ingenting pejorativt i benämningarna. Se vidare t ex Sen 1995.
- ⁷ Filosofen John Kekes beskriver motsättningen som "the conflict between the moral and the aesthetic modes of reflection." Den moraliska reflektionens nyckel är moraliska principer, den estetiska reflektionens nyckel är det kreativa förverkligandet av det egna jaget (Kekes 2000, s 144). Jfr också Sören Kierkegaards tre stadier i en människas utveckling från det banala till det mogna: det estetiska, det etiska och det religiösa stadiet.
- ⁸ De yrkeskoder som använts är valundersökningarnas yrkesgruppskodning, utarbetad av Bo Särilvik och redovisad i Gilljam et al 1991. Följande koder har använts för att klassificera självförverkligarna: 015, 022, 042, 043, 044, 045, 047, 081, 084, 085, 086, 133, 134, 135, 174, 311, 314, 315, 316, 334, 335, 336, 912, 914. Grundtanken har varit att i så hög grad som möjligt föra samman grupper av yrken där vinstmaximeringsprincipen står i centrum. I någon mån kan alla dessa yrkesgrupper sägas tillhöra samhällets "gesellschafts"-sida eller den ekonomiska värdeproduktionen.
- ⁹ De yrkeskoder som använts är valundersökningarnas yrkesgruppskodning, utarbetad av Bo Särilvik och redovisad i Gilljam et al 1991. Följande koder har använts för att klassificera världsförbättrarna: 034, 035, 064, 065, 066, 091, 094, 114, 115, 116, 121, 124, 125, 164, 165, 955, 956, 984, 985. Grundtanken har varit att i så hög grad som möjligt föra samman grupper av yrken där problemlösarprincipen står i centrum. I någon mån kan alla dessa yrkesgrupper sägas tillhöra samhällets "gemeinschafts"-sida eller en icke-ekonomisk värdeproduktion. Gruppen av "världsförbättrare" rymmer fler kvinnor än gruppen av "självförverkligare". Vi är medvetna om att en del av skillnaderna i värden och beteenden kan tillskrivas könsfaktorn. Då vårt syfte här emellertid inte är att *förklara* skillnaderna mellan grupperna, utan att på teoretisk grund identifiera grupperna som ett led i prövningen och utvecklandet av Castells teori, är inte könsskillnaden i grupperna något metodologiskt problem. I ett senare utvecklande av kritiken mot Castells kan en prövning av könsfaktorns betydelse för de nya skiljelinjerna emellertid vara på sin plats.
- ¹⁰ Bjereld och Demker 2002.
- ¹¹ Resultaten i analysen bygger på samtliga Riks-SOM-undersökningar under perioden 1986-2001 som innehåller respektive indikator som redovisas i tabell 1 och 2.antalet för de enskilda indikatorerna varierar mellan 157 och 4349 personer. Totalt innehåller urvalet 32 610 personer. Vi vill rikta ett särskilt tack till redaktören Henrik Oscarsson för goda råd och praktiskt bistånd.
- ¹² Robert Dahl skriver att i ett mer demokratiskt samhälle än vårt västerländska "bör medborgarna ha de politiska resurser som krävs för att delta i det politiska livet på i stort sett jämställd fot." (Dahl 2002 s 494). Men här finns ingen problematisering av huruvida människor vill delta i en politisk gemenskap som de själva inte aktivt valt. Dahl förutsätter att bristen på politiska resurser är det enda hindret för

jämställt deltagande. Vår analys antyder att graden av politiska resurser endast är en intressant begränsande faktor då/om den politiska gemenskapen upplevs som reell.

¹³ Citerad i Held 1995 s 207.

¹⁴ Troligen finns det vänster-högerdimension såväl mellan de båda grupperna som inom dem.

Referenser

- Bennulf, Martin (1994) *Miljöopinionen i Sverige*, Dialogos, Lund.
- Bjereld, Ulf & Marie Demker (2002) "Ny värld – nya skiljelinjer?" ur Oscarsson, Henrik (red) *Spår i framtiden*, SOM-rapport nr 28, SOM-Institutet, Göteborgs Universitet, Göteborg.
- Castells, Manuel (1998, 1998, 2000) *Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur. Band I-III*. Daidalos, Göteborg.
- Dahl, Robert A (2002) *Demokratin och dess antagonister*. Ordfront Pocket, Stockholm.
- Gilljam, Mikael, Sören Holmberg och Martin Bennulf (1991) *Valundersökning 1988, Teknisk rapport*. Valundersökningar rapport 13, Statsvetenskapliga institutionen/Statistiska Centralbyrån.
- Held, David (1995) *Demokratimodeller. Från klassisk demokrati till demokratisk autonomi*. Daidalos, Göteborg.
- Hjerm, Mikael (2000) *My Country right or wrong? A comparative analysis of national sentiments and their meaning*. Sociologiska institutionen, Umeå Universitet, Umeå.
- Inglehart, Ronald (1977) *The Silent Revolution. Changing values and political style among western publics*. Princeton University Press, Princeton.
- Kekes, John (2000) *Pluralism in Philosophy. Changing the Subject*. Cornell University Press, Ithaca och London.
- Mair, Peter (red) (1990) *The West European Party System*, Oxford University Press, Oxford.
- Oscarsson, Henrik (1998) *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet, Göteborg.
- Sen, Amartya (1995) *Etik och ekonomi*, SNS förlag, Stockholm.
- Thompson, John B (2001) *Medierna och moderniteten*, Daidalos, Göteborg.
- Thompson, Michael, Gunnar Grendstad och Per Selle, (red) (1999) *Cultural Theory as Political Science*, ECPR/Routledge, London och New York.